

УДК 7.035.1 (477) "18/19"

ГУРЖІЙ І. А.,

старший викладач кафедри образотворчого мистецтва Полтавського національного технічного університету ім. Юрія Кондратюка, м. Полтава, Україна

КАНІВЕЦЬ А. Д.,

студентка V курсу кафедри образотворчого мистецтва, Полтавського національного технічного університету ім. Юрія Кондратюка, м. Полтава, Україна

**НАЦІОНАЛЬНИЙ СТИЛЬ
В УКРАЇНСЬКОМУ МИСТЕЦТВІ
КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.**

ЛІТЕРАТУРА

1. Г. В. Лубенский музей Е. Н. Скаржинской // Киевская старина. – К., 1890. – Т. 31. – № 10.
2. Тарновский В. В. Каталог предметов малорусской старины и редкостей В. В. Тарновского. – [К.]: ч. 2. – 1893. – Вып. I. – 34 с.
3. Горленко В. П. Краткий очерк малороссийского коллекционерства: [Письмо к Ф. К. Каминскому 16. 09. 1895 г.] // Федір Камінський (1845–1891): Наукова та епістолярна спадщина / Пустовіт Т. П., Супруненко О. Б. – Полтава: Видання ПКМ, 1992. – С. 136–152.
4. Дубровський В. Музеї на Україні. – Харків, 1929. – 59 с.
5. Мезенцева Г. Г. Музезнаство: (На матеріалах музеїв УРСР). – К.: Вища школа, 1980. – 120 с.
6. Кілієвич С. Р. Академік М. Ф. Біляшівський – перший директор Національного музею історії України // Музей на рубежі епох: Минуле сьогодні, перспективи. – К., 1999. – С. 19–21.
7. Терещенко Любина Памфілівна. Коментарі до продажу Москвою 4 рази українських пам'яток в Америці в 1930, 1933, 1958 і 1971 рр. // Український голос. – Вінніпег, Ман., 1978. – Ч. 8. – С. 24.

Гуржій І. А., Канівець А. Д. Національний стиль в Українському мистецтві кінця ХІХ – початку ХХ ст. У статті розглядається процес формування стилю «модерн» в українському мистецтві. Вплив його на архітектуру, живопис та декоративне мистецтво.

Ключові слова: стиль модерн, мистецтво, український національний стиль.

Гуржій І. А., Канівець А. Д. Национальный стиль в украинском искусстве конца ХІХ – начала ХХ ст. В статье рассматривается процесс формирования стиля «модерн» в украинском искусстве. Влияние его на архитектуру, живопись и декоративное искусство.

Ключевые слова: стиль модерн, искусство, украинский национальный стиль.

Gurzhii I.A., Kanivets A. D. National style in the Ukrainian art at the end of XIX – beginning of XX century. This paper deals with the process of the formation of the Art National style in Ukrainian art. Its influence on architecture, painting and decorative arts.

Keywords: art nouveau, art, Ukrainian national style.

© Гуржій І. А., Канівець А. Д., 2015

Постановка проблеми. Наприкінці XIX – початку XX ст. в Україні відбувається відродження національних традицій в мистецтві. Водночас, у мистецтві більшості країн Європи формується новий стиль, зумовлений бажанням відійти від еkleктики. Цей стиль, що отримав назву модерн, знайшов втілення в усіх напрямках мистецтва, набуваючи своєрідних особливостей в національних художніх школах. Тому дослідження формування «національного стилю», вплив європейських тенденцій та його відображення в мистецькій практиці України початку XX ст. – актуальна проблема сьогодення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Серед наукових праць та публікацій, виданих в останній третині XX століття, питання вивчення особливостей українського модерну про мистецтво кінця XIX початку XX століття та його відбиття в тогочасній художній практиці розглядаються в працях О. Олійника, В. Чепелика, Г. Лебедева, В. Ясієвич, О. Асеева, А. Овсійчука та інших дослідників. У зазначених роботах розглядається питання «національного стилю» в мистецтві України.

Метою статті є аналіз причин та умов процесу формування уявлень про національний стиль в Україні кінця XIX початку XX століття. Прагнемо дослідити втілення рис національного стилю у творах українських митців доби модерну.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вивчення процесу формування українського модерну дозволяє простежити значення творчих зв'язків і взаємовпливів культур різних народів і вводить українську художню спадщину в культуру європейського значення. Національні прояви в українському мистецтві займали значне і поважне місце.

Доба українського модерну кінця XIX – початку XX століття була складною, але дуже плідною в українській художній культурі. Це був справжній розквіт цілої низки мистецтв: архітектури, найкращі взірці якої і сьогодні ми бачимо в багатьох містах України; живопису та графіки, що сягали європейського рівня і гідно представляли українську культуру на міжнародних виставках; декоративного мистецтва, що, зберігаючи давні національні традиції, стало взірцем та джерелом натхнення для професійних митців. За відносно короткий період часу – від останніх десятиліть XIX ст. до 1910-х років – українська національна школа пройшла стрімкий шлях розвитку, досягнувши всі ті етапи західноєвропейського художнього процесу, що послідовно змінювали один одного в країнах Європи майже століття [1].

У художньому житті більшості країн Європи провідною тенденцією останніх десятиліть XIX ст. було прагнення до пошуку нового стилю в мистецтві. Особливої сили у той час набуває закономірний антиеклектичний рух. Перші кроки у створенні нового стилю були зроблені в Англії, а в материковій Європі він закріпився наприкінці 1880-х рр. та утримувався в деяких регіонах ще й після першої світової війни. У різних країнах цей стиль мав різні назви; в російській та українській теорії мистецтва та художній практиці він отримав назву «модерн» [2].

В Україні наприкінці XIX століття склалися сприятливі умови для появи нового стилю, нових художніх напрямків. У працях сучасних фахівців-мистецтвознавців (В. Чепелик, В. Ясієвич) можна часто зустріти визначення «український модерн», або «український архітектурний модерн» [4: 7]. Слово «український» дає змогу розцінювати у даному контексті модерн не як загальноєвропейський стиль, що знайшов місце в українському мистецтві, а як самобутній напрямок в національній художній культурі, з лише йому притаманними, характерними рисами.

В образотворчому мистецтві органічне злиття вітчизняного традиційного із новим запозиченим породжує національне явище, пов'язане тисячами коренів зі своєю спадщиною і тисячами зв'язків із світовою культурою. Так формувалось давнє українське мистецтво домонгольських часів, аналогічний процес відбувався у XVII-XVIII століттях з українським бароко, і так сталося на початку XX століття з українським модерном [6].

Як загальноєвропейський стиль модерн зробив вагомий внесок у тогочасну вітчизняну архітектуру. Модернові тенденції, безумовно, захоплювали зодчих і безпосередньо відображались у конкретних творах. У перших спорудах можна побачити домінування європейських канонів. Але подальший розвиток мистецтва модерну набуває виразного національного характеру, яскравіше виявляються риси, притаманні українській архітектурній школі.

У суспільстві 1900-х років народжувалися нові сили, нові смаки, які вимагали нових рішень. Це позначилося на творчості представників Львівської школи на чолі з І. Левинським, у теоретичній та практичній діяльності В. Кричевського, К. Жукова та їх послідовників. На початку XX століття справді визначною подією тогочасного художнього життя країни стало зведення будинку земства в Полтаві за проектом В. Кричевського. У своїй багатогранній мистецькій діяльності він керувався прагненням активізувати вплив національних традицій на сучасне вітчизняне мистецтво, що різнобічно виявилось у славнозвісній споруді. Ще й сьогодні цей будинок вважається перлиною української архітектури в національному стилі [7].

У створенні проекту земської управи Кричевський спирався на давні традиції української народної архітектури. Глибокі знання в галузі етнографії та історії народного мистецтва дозволили митцю майстерно застосувати архітектурні канони народного будівництва. Найбільш характерним елементом, що несе ознаку «української стилістики», є форма дверних та віконних отворів. Автор використав типову для України ламану трапецію, щодо її застосування в силуетах дахів, то вона доречно підпорядковує споруду одному режиму. Неповторної краси та завершеності будинку надали елементи декору: використання майоліки та народної орнаментики. Створений із врахуванням симетричного канону в найкращих традиціях народного будівництва, будинок земства В. Кричевського дивує органічним злиттям вишуканості і простоти. Не менш вдалим прикладом відповідності тра-

диціям народного будівництва є споруда Харківського художнього училища, за проектом К. Жукова. Заслугує на увагу і прибутковий будинок у Катеринославі, збудований В. М. Хрінниковим. Споруда відповідає характерним ознакам пам'яток козацької доби [5]. Стилістика народної архітектури зустрічається у спорудах інших архітекторів тих часів.

Проблема звернення до давніх національних традицій у сучасній художній практиці була досить суперечливою і зазнавала іноді критики з боку фахівців. Але загалом формування наукових уявлень щодо національного стилю вітчизняної архітектури та відбиття цих уявлень в творчості провідних митців доби, було одним з найважливіших явищ в культурному житті України початку ХХ ст.

Модерн проникнув усюди: у архітектуру, малярство, графіку, дизайн творів декоративного мистецтва. Орнамент перестав бути просто окрасою, він став сутністю, конструктивним елементом. Цей стиль наповнив речі та витвори мистецтва новим призначенням: оживляти предмети, загострювати чуття, зачаровувати. Так і в живописі, період панування стилю модерн не був тривалим, але цього виявилось достатньо, щоб стати «великим» стилем епохи. Художники наполегливо шукали абсолютно новий стиль. Вони віднайшли його у природних лініях: звивистих, зміїстих, повзучих, схожих на стебла рослин, локони, пір'їни та хвилі.

У графіці видатним представником національного модерну був Георгій Нарбут. Він перший, раніше від мистецтвознавців, гідно оцінив і збагнув таємницю чарування «козаків-мамаїв», козацьких портретів і дав вишукані інтерпретації їхніх лінійних композицій у своїй книжковій та журнальній графіці (обкладинки збірки віршів Володимира Нарбу-Алілуйя, часопису «Наше минуле») [1].

Модерн виникає в Україні передусім у монументальних розписах. Наприклад, розписи В. Васнецова у Володимирському соборі в Києві, Й. Бокшая у митрополичих палатах в Ужгороді та М. Сосенка у Вищому музичному інституті ім. М. Лисенка у Львові.

Одним з перших у Києві почав творити свій варіант модерну у станковому живописі та графіці Володимир Замирайло, на якого справив ні з чим незрівнянне враження Врубель. На Західній Україні плідно працював над монументальними розписами церков, створюючи власний варіант національного модерну, Гнат Рошкович, який навчався у Будапешті та Мюнхені.

Витоки українського модерну просліджуються у кількох джерелах, як вітчизняних так і закордонних. Одним з художніх осередків, які мали вплив на творчість українських живописців, була Краківська академія мистецтв. Тут вчився Олекса Новаківський. Від свого вчителя Станіслава Виспянського він перейняв традиції вишуканого модерну, грайливі лінії, замкнені контури. Панно «Материнство» і «Народна творчість» – шедеври Новаківського у сфері національного модерну. Цими ж рисами позначені портретні образи майстра.

Властивий мюнхенським живописцям впевнений, невимушений мазок, чисті кольори, чудові де-

коративні ефекти – все це цілком характерно для стилістики портретів, написаних Олександром Мурашко на зразок «Сецесіону». Разом з тим, прикметою портретних образів художника є підвищений психологізм («Портрет Миколи Мурашка») і зацікавленість автора образами людей з народу, селян-трудівників («Селянська родина»).

Послідовним модерністом був Федір Кричевський. Вже дипломна робота молодого художника «Наречена», створена в стінах Петербурзької академії мистецтв, привертала увагу досконалим етнографізмом, впевненим рисунком постатей на повний зріст у дусі Фердинанда Ходлера. Відчутна стилістика модерну і у триптиху Кричевського «Життя».

Відчутний вплив модерну і в українській народній кераміці, зокрема у творчості Федора Чирвенка та Івана Гладиревського з м. Опішне, Полтавської обл.; Остапа Ночовника з с. Міські Млини (передмістя Опішного), Каленика Масюка з с. Дибинці (нині Черкаської обл.), Петра Кошака з с. Пістинь та Яна і Михайла Брошкевичів з с. Кути, Івано-Франківської обл.

Новий асортимент і прийоми декорування творів бачимо у виробках майстрів художнього різьблення Василя Шкрібляка із с. Яворів, Косівського району та Миколи Тимківа з м. Косів, Івано-Франківської обл.

Вплив стилю модерн знайшов специфічне відображення у різьбленні полтавських майстрів – заслуженого майстра народної творчості Василя Гарбуза з м. Полтава, Якова Халабудного з с. Жуки Полтавської обл., де у 1930 р. існувала артіль «Спорт і культура», у якій працювало багато їх учнів і послідовників [9].

Кінець XIX – початок ХХ ст. позначилися зростанням національної свідомості, увагою до стародавніх пам'яток, захопленням етнографією та народною творчістю як важливим джерелом професійного мистецтва.

В Україні зацікавлення національною традицією призводить до формування так званого українського архітектурного стилю. Одним із суттєвих елементів оздоблення будинків, споруджених в межах даного напрямку, був орнамент, що мав прямі аналогії з декором опішнянської кераміки, створеної під впливом земства, і виробів Миргородської керамічної художньо-промислової школи імені М. В. Гоголя. Цей орнамент базувався переважно на мотивах шитва. Професіонали використовували елементи народного мистецтва попередніх епох і на їхній основі створювали орнамент, який, з одного боку, вводився в оформлення архітектурних споруд, а з другого – переробленим та переосмисленим запроваджувався в народне мистецтво. Йшлося про створення «національного стилю» не лише в архітектурі, а йв декоративно-ужитковому та народному мистецтві. Ця місія покладалася на прогресивну частину інтелігенції, яка «повинна особливо допомогти розвитку народної національної творчості не лише в музиці й літературі, але і в орнаментіці, повернути народу багатства, які він зібрав та втратив» [1].

Висновки і перспективи. Звернення до національних традицій було прогресивним кроком у мистецтві України кінця XIX початку XX ст., що сприяв виявленню та утвердженню самобутності вітчизняної культури. Творчість таких видатних архітекторів, як В. Кричевський, К. Жуков, М. Хрінников, стала вагомим внеском в архітектурну спадщину України. На межі XIX-XX ст. остаточно сформувалася українська національна школа, досягнення якої охопили не окремий вид мистецтва, а художню культуру України в цілому. Українським майстрам вдалося віднайти власну «лінію модерну» та надати йому аутентичних рис, збагатити українською символікою та засвідчити співзвучність світовим мистецьким процесам.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білецький П. О. Українське мистецтво та архітектура кінця XIX – початку XX ст. / Платон Олександрович Білецький, НАНУ. Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського. – К.: Наук. думка, 2000. – 240 с.
2. Бартечев И. А. Очерки истории архитектурных стилей / Бартечев И.А., Батажкова В.Н. – М.: Изобразительное искусство, 1983. – 263 с.
3. Колісник Є. М. Пошук національного стилю в архітектурі України кінця XIX – початку XX століття / Є.М. Колісник // Молода мистецька наука України. Харківська державна академія дизайну і мистецтв. – Х.: 2002. – С. 13-15.
4. Чепелик В. Український архітектурний модерн у дзеркалі епохи /Віктор Васильович Чепелик // Теорія та історія архітектури: НДІ теорії та історії архітектури і містобудування. – К., 1995. – С. 198-210.
5. Чабан М. Перлина української архітектури / М. Чабан. – Зоря. – 2004. – с. 8.
6. Удріс І.М. Формування концепції національного стилю в українській архітектурі на сторінках періодики початку XX століття: Українська академія мистецтва / Удріс І. М. – К., 1995. – С. 119-130.
7. Ясієвич В.Є. Модерн в архітектурі України // Українське мистецтво та архітектура кінця XIX початку XX ст. / Ясієвич В. Є.: НАН України, інститут мистецтвознавства та фольклору ім. Рильського. – К.: Наукова думка, 2000 – С.183-198.
8. Горбачова І. Сторінки українського модерну. Історія та сучасність. [Електронний ресурс] / І. Горбачова. Мистецькі статті. Сторінки про майстрів живопису. – Режим доступу: <http://mau-nau.org.ua>
9. Романова Т. Відлуння модерну в українському народному та декоративному мистецтві. [Електронний ресурс] / Т. Романова // Музей українського народного декоративного мистецтва. – Режим доступу: <http://www.mundm.kiev.ua>.
10. Богуцький Ю. П. Українська культура в європейському контексті [Електронний ресурс] / Ю. П. Богуцький. Український модерн: неоромантична міфологія реальності. – Режим доступу: <http://pidruchniki.ws>.

УДК. 738: 159.935

ЧОПЕНКО Н. С.,

*кандидат технічних наук,
доцент кафедри образотворчого мистецтва
Полтавського національного технічного
університету ім. Юрія Кондратюка,
м. Полтава, Україна*

А. І. ЛІТВІНЕНКО,

*студентка V курсу образотворчого мистецтва
Полтавського національного технічного
університету ім. Юрія Кондратюка,
м. Полтава, Україна*

КІНЕСТЕТИЧНЕ СПРИЙНЯТТЯ МИСТЕЦТВА КЕРАМІКИ

Чопенко Н. С., Літвіненко А. І. Кінестетичне сприйняття мистецтва кераміки. У статті проводиться дослідження кінестетичного сприйняття мистецтва, або «мистецтва на дотик». Робиться спроба виявити, як через механізм тактильних відчуттів матеріалу можливо донести до людини з обмеженими можливостями образ, сутність, тему мистецького твору.

Ключові слова: кераміка, фактура, перцепція, кінестетика, тактильність, образ.

Чопенко Н. С., Литвиненко А. И. Кинестетическое восприятие искусства керамики. В статье проводится исследование кинестетического восприятия искусства, или «искусства на ощупь». Делается попытка выявить как через механизм тактильных ощущений материала возможно донести до человека ограниченными возможностями образ, сущность, тему художественного произведения.

Ключевые слова: керамика, фактура, перцепция, кинестетика, тактильность, образ.

Chopenko N., Litvinenko A. Kinesthetic perception of art of ceramics. The kinesthetic perception of art or «art to the touch» is studied in the article. An attempt to identify a mechanism through tactile material may inform the person with disabilities character, essence, theme artwork.

Keywords: ceramics, texture, perception, aesthetics late, tactility, image.

© Чопенко Н. С., Літвіненко А. І., 2015